

A százeves Nemzeti színház

Pest, az Ur 1835-ik esztendeje...

Csunya kis fészek. A város vége itt van a Hatvani-kapunál, azon túl már csak Grassalkovics herceg hatalmas faraktárai s mellettük a herceg vejének, Beleznay grófnak óriási kertje tátong. A városban magában alig van valamire való középület, csak a Harmincad-utca táján nyílt meg nemrégiben a 3500 nézőt befogadó német színház, a német szó és a német kultúra fellegrára az a magyar „főváros” kellős közepén...

Kultsár István uram, a *Hazai s Külföldi Tudósítások* szerkesztője, már 1814-ben is panaszos rőpiratot ír a pesti magyar játékszin dolgában s hogy a magyar színjátszást gyakorlatilag is előbbre vigye, maga vállalja el egy vándortrupp pesti staggionéjának igazgatását. Hetenként kétszer szabad a német színházban játszaniok (de vásárnapokon nem, mert az olyankori nagyobb forgalmat a német trupp a maga számára tartotta fenn). A magyar muzsafiak bért fizetnek a németeknek az ilyen estékért s ezek bizony alaposan kiszarolják őket: a magyar művészek szerzőstől együtt, jó esetben, napi 71 forintot kapnak ugyanakkor azonban a puszta bérlet fejében 209 forintot kell a német bérlőnek fizetniök. S hogy a szegény még nagyobb legyen: ezenfelül még arra is kötelezettséget kell vállalniok, hogy a németek látványos darabjaiban statisztálni segítenek!

Kultsár szerkesztő ur izgatásának megvolt az eredménye: Pest vármegye derék táblabírái vették a kezükbe a pesti magyar színészet ügyét. Már 1815-ben köriratot intéztek az összes magyar vármegyékhez és támogatásukat kérték a Pesten építendő állandó magyar szini hajlék dolgában. Aztán jódarabig megint nem történt semmi. Néha-néha a vidékről állított be egy vándorszínészársaság pár hétre.

Széchenyi harca Pestmegyével

Igy történt 1833-ban is, amikor a Kassáról méltatlannul elüldözött kassai színészek — Magyarországnak akkor elismert legjobb társulata — július 7-ikén a Várszínházban kaptak ideiglenes hajlékot. Miután félős volt, hogy a várszínházi szerződés lejártával ez a trupp szétszalad s

többé ilyen erőket összehozni nem lehet, Földváry Gábor, Pestmegye nagyszerű, agilis alispánja elhatározta, hogy cselekedni fog. A vármegyék gyűjtéséből befolyt 107.452 forint, ebből az összegből akart az új magyar színház építésének nekilátni. Ekkor azonban olyan oldalról támadt nehézsége, ahonnan talán legkevésbé várta volna.

Széchenyi István óriási országépítő programjában is szerepelt természetesen a pesti magyar színház. Ő azonban az országgyűlésen keresztül akarta azt megvalósítani, főként azért, hogy anyagilag úgy megalapozza a színház dolgát, hogy a tőke ne csak az építkezésekre menjen rá, hanem hogy abból mardjon a színház üzemére is. Ebből az alapjában tisztán elvi ellentétből súlyos személyi konfliktus támadt az alispán és a gróf között, amelynek szomorú nyomait megtaláljuk Széchenyi naplójában is.

— *Conferentia Földvárynál a színház ügyében,* — írja a gróf 1843 augusztus 9-én — *valamennyien ellenem, valóságos gyáva fickók...*

Másnap:

— *elmegyek, megalázom magamat ez előtt az ember előtt, akár ha Isten lenne,* — *de ő hajthatatlan...*

S a következő évben, két héttel a színház alapköteletele után:

— *A magyar Theátrum még a bolondházba visz...*

Közben ugyanis Széchenyinek sikerült a nádor főherceget a maga tervei számára megnyernie, viszont Földváry hatalmas gyakorlati lépéssel vitte előre a dolgot: Grassalkovics Antal hercegtől ajándékba kapott egy telket azzal a kikötéssel, hogy azon csupán a Nemzeti Színház épülhet. Ha bármi más célra szánnák, akkor a telek tulajdonjoga visszazáll a családra. Most tehát már volt telek és volt pénz, valamint megvoltak a tervek is, ugyanattól a Zitterbarth Mátyástól, aki a Vármegyeház homlokzatát is kiépítette. Földváry — a nádor közbenjöttére — még várt néhány hónapot, hogy a pozsonyi országgyűlés döntsön a dologban. Amikor azonban ott úgy határoztak, hogy majd csak a jövő esztendőekben foglalkoznak a pesti állandó színház kérdésével, akkor Földváry nem várt tovább, hanem megindította az építkezést. 1835 szeptember 28-án rakták le a színház alapkövét.

Schódelné
Klein Róza énekesnő.
(Opera Muzeum képtára.)

Mozgósítás a napszámostól a hercegig

Megható volt, hogy az egész magyar társadalom minő rajongó lelkesedéssel kapcsolódott bele az építkezés munkájába. Maguk a színészek lemondottak a Pest vármegye által nekik megszavazott havi segély egy részéről; de ezenkívül, ha csak kis szabad idejük akadt is, leszaladtak a Várból, hogy segítsenek az ideiglenesnek szánt épülethez téglát hordani. Az országból mindenünnen folytak be adományok pénzben, kötelezvénnyekben és természetben. A legmeghatóbb eset volt azonban Lukács György szegény napszámos ajánlkozása, aki arra vállalkozott, hogy heteken keresztül ingyen talicskázza a földet az építkezéshez.

A Pesti Magyar Színház nézőtere.
(Vasquez-iv rézmetszetgyűjteményéből, Szépm. Muz.)

Sajnos, a mágánások egy része nem viselkedett ilyen hazafiasan. Megmaradt többek között egy pénzügytökönyv, amelybe bejegyezte az illető, kitől mennyit vagy esetleg minő tagadó választ kapott. S itt ilyesmiket olvashatunk:

Egy gróf: „Fiam, most sok dolgom van“.

Pálffy Fidélf gróf: „Én sohasem járok magyar színházba“.

Marich püspök: „Az Istenért, dehogy adok én komédiára“.

Jordánszky püspök: „Másra adnék, de komédiára nem“.

Maga Földváry, a lelkes ember is el volt már néha teljesen keseredve s egyszer ezt írta le:

— Aki még színházat nem épített, annak azt lehetne tanácsolni, hogy — ne is építsen. Aki pediglen épített, — már többé úgy sem fog építeni.

No, de azért végre, kétszáz tizenöt nehéz munka, sok gond, nagy ellenségeskedések árán mégis csak felépült a színház annyira, amennyire, úgyhogy 1837 augusztus 22-ikére ki lehetett tüzni a megnyitás ünnepségét.

Arról persze, hogy a színház teljesen elkészült volna, szó sem lehetett. Vörösmarty tragikómikusan írja le a színház tájképét a megnyitás napján. Szerinte mindenütt még állványok, homokbuckák, meszes gödrök, az embereknek pallókon kell közlekedniök. Belül, a színpalak mögött még annyira készületlen az épület, hogy a falak sincsenek bevakolva s Déryné panaszkodik is, hogy szép atlaszruhája, amelyet egy hirtelenében a nedves falba vert szögge aggatótt, tönkrement a nedvességtől. A színházépülettel szemközt (a mai Rákóczi-ut 2—4. száma alatt) hangos csinnadrattával éktelenkedett egy talián komédiásbódé s a színház körül részben a kirakodó vásár, részben pedig az uttest hasznavehetetlensége megakadályozta, hogy a hintók odahajthassanak a színházépület elébe. Ellenben a tömeg csakugy özönlött. A jegyeket ázsioval árusították s az utolsóelőtti éjjelen az a meglepetés érte a vármegye bizottságát, amikor bement a nézőtérre, hogy ott nyolc olyan embert fedezett fel, akik a maguk alá terített klepetuson aludtak el: ott töltötték az éjszakát, csak azért, hogy másnap idejében férközhesse a pénztárhoz.

Megnyitás akadályokkal

A megnyitóelőadáson a színház belső képe meglehetősen tarka volt. Alapjában nemzeti színre volt hangolva, mert a páholyok mellvédje fehér, könyöklője piros,

Földváry Gábor, Pestvármegye alispánja.

festettek velencei tájképre). S amikor a zene elhallgatott, megcsendült a „Pesti magyar színház” színpadán (mert ekkor még így hívták a színházat s csak 1840 augusztus 8-ikán keresztelték át Nemzeti Színházzá) az első magyar szó. Lendvay Mártonnak, mint Árpádnak invokációja:

— Ki kelt föl engem? gyászfiu, ki vagy te?

E szavakkal kezdődött ugyanis az „Árpád ébredése” c. ünnepi előjáték, amelyet Pestmegye rendelt meg Vörösmarty Mihálynál 100 forint honorárium fejében (igaz, hogy utólag még 150-et fizettek ki az írónak). Az előjáték után pedig egy ismeretlen, Schenk Eduárd nevű német írónak „Belizár” című ötfelvonásos szomorujátéka következett. Azért ez, mert ehhez már megvoltak a látványos diszletek és kosztümök, viszont ahhoz nem lett volna meg a pénzük, hogy egy új magyar színművet megfelelő disszel tudjanak kiállítani.

Szegény embert az ág is huzza! Ezt mondhatta el magáról a Pestvármegye által szerződtetett első színiigazgató, Bajza József ügyvéd és esztétikus. Alig nyitotta meg a színházat, máris mindenféle bajjal kellett megküzdnie. Először is rettenetesen hideg tél köszöntött rájuk. Az emberek bundában ültek a nézőtérén, már t. i., aki egyáltalán eljött, mert bizony alig akadt valaki, aki az akkor a világ végén fekvő színházba kibotorkált volna a sikos, járdátlan utcákon. A műveltebb budai polgárság pedig, — akkoriban ugyanis ott éltek a beamterek — nem igen vállalkoztak rá, hogy a szalmával felszórt, befagyott Duna jegén átsikankózzanak, — hiszen állandó hid még nem volt. Történtek azonban egyéb bajok is. A „Pesti magyar színház” volt az első épület Pesten, amelyet gázzal világítottak. Csakhogy a messzi gázgyárból akkor még nem csöveken keresztül vezették a gázt, hanem óriási, elefántnagyságu tömlőkben hozta délutánonként két munkás a vállán az egy estére szükséges gázt. A tömlőt lerakták a színház udvarán, hozzákapcsolták a belső csövezetékhez s aztán időnként valaki rá-ráült a tömlőre, hogy kicsit több gáz áramoljék befelé. Ilyenkor rövid ideig ragyogó fénybe borult a színház, hogy aztán pár perc múlva újra csak elsűrküljön a világítás. Az is előfordult, hogy már a délutáni próbánál túl sok gázt használtak el, úgyhogy az esti előadásra már csak kevés maradt a tömlőben. Ilyenkor aztán a harmadik vagy ötödik felvonás vége felé

drapériája pedig zöld volt, de az egyes páholybérlek ezenfelül tetszésük szerint kárpítoztathatták ki maguk páholyát s ebből bizony ugyancsak rítkító quodlibet származott. (Ezt majd csak néhány évtized múltán változtatják meg, amikor Erzsébet királyné tiszteletére a bajor színekbe, kék-fehérbe öltöztették át az egész enteriört.)

Végre félhétkor szétfutott az előfüggöny s a zenekar rázendített *Heinrich József* karagnak erre az alkalomra szerzett, „*Thália diadalma az előítéleteken*” című nyitányára. A színpad hátterét „Ottó ur, a pesti magyar színpad festője” készítette; Vörösmarty előírása szerint: Budapest legszebb részét, a Dunapartot ábrázolta ez a kőrtina (amelyet, sajnos, három év múlva, amikor egy velencei darabot adtak elő, át-

az ügyelő már mindenkit siettetett, hirtelen egész jelene-
teket húztak ki a drámákból, hogy csak időelőtt ne maradjanak világítás nélkül. Ellenben már a megnyitást követő tavaszon az a baj is adódott, hogy a tömlő egy helyütt kiszakadt, gázömlés volt s kicsi híjján az egész színház oda nem égett. S mivel a baj ritkán jön magában: egy hétre rá a Dunának volt az az emlékeztető 1838-iki áradása, amelynek emléktáblái még ma is láthatók a Belvárosban és a Józsefváros belső részeiben. A víz elöntötte az új színházat is.

A százfejú szörnyeteg: a közönség

Hát ezeket a bajokat még csak-csak megusgta volna a színház. A legnagyobbikat azonban, a közönség részvétlenségét, nem bírta legyőzni. A magyar színműnek Pest-budán ekkoriban egyszerűen nem volt még meg a maga közönsége. A magyar színmű még nem volt divatban. Hiszen a megnyitáson a nádor udvari páholya általános megdöbbenésre komor sötétségbe borult, — ő majd csak 1839 március 17-én jön ide először — és az akkori magyar társadalom lelke és hangadó egyénisége, *Széchenyi István* sem jött el — kézenfekvő okokból. Tul friss volt még a seb, amit a vármegye urai a lelkén ütöttek ezzel a színházkérdéssel. Így hát bizony az arisztokrácia is egyelőre még teljesen elzárkózott a magyar színházról, aminek az volt a következménye, hogy a gazdagabb pesti polgárság sem váltotta ki páholyait. Üres volt ekkoriban még az a híres földszinti páholy is, ahol majd nemsokára a gyönyörűségeken szép és leggazdagabb pesti lány, *Kap-pel Emilia* tündöklék és zavarja meg szépségével a kőbor poéta, *Petőfi* fejét, úgyhogy az másnap nyomban elmegy a lány papájához s anélkül, hogy valaha egyetlen szót is váltott volna a leányzóval, megkéri annak kezét. Ellenben sűrűn látogatott a másik nagy páholy, az, amelyet az Akadémia bérelt a tagjai számára, akik innen figyelték kritikus szemmel azt a herkulesi harcot, amelyet a magyar színészek innen vívtak meg a magyar főváros megmagyarosodásáért.

A színház földszintjén „zártszékek” állottak és pedig, a szó legszorosabb értelmében „zárt” székek; mert mind-
egyikök lakatra járt, tulajdonosa lezárhatta. Amiből az a baj származott, hogy a későn érkezők nagy kulcscsörgetés és retesz kattogás közben foglalhatták el csak a helyüket. A leghálásabb közönség természetesen az „olimpus”, volt, ahogy akkoriban a karzatot nevezték. Az első nagy generációból való színész, *Szigeti József* még azt a tanácsot adja a süldő *Jászai Marinak*:

— Annak a legfelső embernek beszélj, ott, fenn, az olimpuson. Ha az megért, a többi közbenső bizonyosan megért.

Ötvenesztendős háborúság

A baj csak az volt, hogy hát bizony az a „legfelső” ember sem értette meg a drámai színészeket: hiányzott hozzá az iskolázottsága. Nagyon kritikus volt a színház helyzete. Hogy végkép be ne fagyjon, mindenféle expedienshez nyultak, csakhogy publikumot csalogassanak be. Bizony szerepelt az „első magyar színpadon” akkoriban egy *Döbler* nevű bűvész, játszott ott kötéltáncos, sulyemelő, birkozó bajnok, adtak ködfátyolképeket (amiket ma *laterna magica* néven már a legkisebb gyerek sem igen hajlandó tuda-

Schödelné Norma-sarlója.

másul venni), sőt — szégyen ide, szégyen oda — megjelent az ország első színpadán „Miss Baba” is, aki nem volt más, mint egy jólnevelt nőtényelefánt...

Ezt a tragikus helyzetet kell néznünk, amikor szemügyre vesszük azt az ötven esztendeig tartó állandó háborúságot, amely a dráma és az operai műfaj között játszódott le a Nemzeti Színházon belül mindaddig, amíg 1884-ben az opera nem jutott külön, önálló hajlékhoz a Sugár-úton. Az első direktor, Bajza József, ugyan kénytelen volt belátni, hogy tisztán magyar drámákkal nem tudja a színházat estéről-estére megtölteni s ezért már a nyolcadik estére operaelőadást hirdetett; a színház fennállásának második hónapjában pedig két, a harmadikban 3, a negyedikben és ötödikben már 6—6 operastét tartott, — de amikor kicsöppent az igazgatóságból, akkor lapjában, az *Athenaeumban* páratlanul vehemens támadásokat intézett az új vezetőség s főként a mögötte álló pestvármegyei urak ellen, amiért a magyar színmű hátrányára az idegen operákat részesítik előnyben. A megye nem hagyta ennyiben a dolgot, hanem törvényes eljárást indított Bajza és társai ellen. Ez volt a hírhedt „*Athenaeum-pör*”, amelyben külszínen ugyan a kritika szabadsága forgott szőnyegen, valójában azonban az a színházpolitikai kérdés, vajjon helyesen cselekszik-e az ország első színpada, ha addig, amíg nem nevelt fel még a maga színműelőadásai számára megfelelő közönséget, a tagadhatatlanul sokkal nagyobb népszerűségnek örvendő operaelőadásokkal iparkodik a fővárosnak nagyrésztében még idegenajku közönségét ideszoktatni.

Ez volt a nagy elvi kérdés. Gyakorlatilag azonban és kulisszák mögött, ennek a problémának sokkalta egyszerűbb, hogy ne mondjuk, brutálisabb megjelenési formái voltak. Bajza József ugyanis direktoroskodásának hatvanadik estéjére ideszereződte az odáig külföldön már nagy hírnévre szert tett énekesnőt, *Schodelné Klein Rozáliát*, akinek első felléptétől kezdve az operai előadások kasszaporportjai hihetetlen nagy ugrást mutattak a drámai előadásokkal szemben. Aminek természetesen finánciális következményei is voltak. Amíg ugyanis *Déryné* 125, *Lendvayné* 85, *Laborfalvi Róza* 70, *Megyeri* 85, *Lendvay* 80, *Fáncsy* 80, *Egressy* pedig 70 forint havifizetést kaptak, addig *Schodelné* már az első hónapban 500 forintot húzott s ezenfelül szerződésében azt is kimondotta a színház igazgatója, hogy erre az énekesnőre a színház többi tagjaira kötelező rendszabályok nem alkalmazhatók. Elgondolható, hogy ez a kivételező bánásmód minő hatást váltott ki a drámai színészek között!

Ennek a háboruságnak azonban hamarosan még egy, az előbbinél is titkosabb háttere támadt. A színészeknek feltűnt ugyanis, hogy a vármegye mennyire exponálja magát az operáért s külön *Schodelné* privilegizált helyzetért s hogy főként *Nyáry Pál*, a megye főjegyzője s az országos politikának is nagynevű embere, minő tüzzel áll sorompóba az operapárt mellett. Megírni vagy perrendszériuen az *Athenaeum-pörben* felhasználni a dolgot persze nem lehetett, de az azóta nyilvánosságra került titkosrendőri jelentésekből tudjuk, hogy mindenki tisztában volt vele: a vármegye operapártisága mögött egy nagy-nagy, később tragikus végű szerelem állott — az első, de nem utolsó nagy tragikus szerelem a Nemzeti Színház történetében: *Nyáry Pál* és *Schodelné* szerelme.

Egy új magyar műfaj megszületése

Ma már tisztán látjuk, — szemben *Déryné*nek részben nem kevésbé elfogult és kicsinyeskedő naplójával — hogy igenis az operának is igen fontos szerep jutott az ország első színpadának népszerűsítésében, sőt amikor *Erkel* hatalmas géniusza a magyar operák egész sorozatát vajdta ki magából, óriási nemzetesítő feladatot is vállalt magára az opera s hogy ebben a munkában *Schodelné* is kiütközően fontos szerepet játszott. Viszont tárgyilagosan azt is meg kell állapítanunk, hogy e belháború ellenére is a színház legkiválóbb drámai erői addig, amíg a színház kötelékébe tartoztak, — mert a *Schodelné*-ügy miatt egy idő múltán elkedvetlenedtek s vidékre szerződtek el — emberfőlötti harcot vívtak a magyar színház nivójának emeléséért. Így például már a nyolcadik hónapban *Egressy* Shakespeare-előadást provokált az igazgatótól —

abban a korban halatlanul merész vállalkozás — s azt is meg kell állapítanunk, hogy a dráma és az opera harcából egy külön, a maga idején nagy hivatást teljesítő, magyar műfaj: a *népszínmű* született meg, amennyiben 1843 november 25-én került színre először *Szigligeti* „*Szökött katonája*”. Szintézis volt ez a prózai színmű és zenés játék között.

Pestmegye végül is elunta a folytonos támadásokat, főként pedig a még folytonosabb ráfizetéseket s ezért újra megindította mozgalmát a pesti színház országosításáért. A pozsonyi országgyűlés csakugyan elfogadta a színház legfőbb pátronátusát s 50.000 forintos „gyorssegélyen” kívül egy, a nemesekre kivetendő 400.000 forintos állandó alaptőkéjét is megszavazott. Ezzel egyuttal a színház eddigi neve is megváltozott: 1840 augusztus 8-ától kezdve már mint „*Nemzeti Színház*” szerepel. Sem a névváltoztatás, sem a nagyobb alaptőke nem segítette át azonban a színházat a gyermekbetegségeken, amelyeknek lázmérőjéül azt a jelenséget tekinthetjük, hogy ezekben az években minden két-három évben változik nemcsak a színház vezetőjének személye, hanem magának a vezetésnek a rendszere is: hol bérllő, hol igazgató, hol országos választmány, hol intendáns áll a színház élén, — hol alispán, hol gróf, hol szürke beamter, hol ujságíró, muzsik, fiskális vagy esztéta iparkodik a kátyuban el-elrekedő Thália-szekerén egyet-egyet lendíteni, anélkül, hogy igazi szakember kerülne a direktori székbe. Az első hozzáértő ember *Radnótfáy Nagy Sámuel* udvari tanácsos, aki gazdaságilag is rendbehozta a színház szénáját (főként a színészek jóléti intézményeit alapozta meg s a színpad rekvizitumtárát egészítette ki), ezenfelül átvitte a színházat az abszolútisztikus korszak törvényenkívüliségéből az alkotmányos kor szabad levegőjébe s az uralkodó civilistájából is tetemes összegű évi hozzájárulást szerzett meg (a bécsi udvari színházak mintájára) a magyar Nemzeti Színháznak is. Rajta kívül aztán még *Szigligeti Ede* és *Paulay Ede* direktorsága jelentett a színház multszázadi életében olyan csúcspontokat, amelyeken a színház nemcsak magyar hivatásának felelt meg teljes mértékben, hanem általános művészi nivóban is felvehetette a versenyt a kor legnevesebb európai műintézeteivel.

Bulgyovszky Lilla színművésznő.
(Szépm. Múzeum metszetgyűjt.)

A nemzet napszámosai

Hogy a színház ezt a nivót elérhette, azt nem utolsó sorban nagyszerű művészgárdájának köszönhetette, amely már kezdetől fogva olyan volt, hogy az ittjárt külföldi művészek, — pedig a darabok szövegét nem is tudták szó szerint követni — tisztán a színészek játékaiból ítélve, néha könnyekig meghatódtak. Lehetetlen itt csak megközelítőleg is mindannyiát felsorolnunk azoknak a hatalmas tehetségeknek, akik mint az első magyar színpad művészei szolgálták a magyar művelődést. De néhány feldobott név is elegendő ahhoz, hogy képet kapjunk arról a megfeszített szellemi munkáról, amely ebben a műhelyben zajlott. Hiszen ebbe a gárdába tartozott a ragyogó tehetségű *Megyeri Károly* („*van-e, ki e nevet nem ismeri?*”), itt munkálkodott az „ezermester” *Telepi György*,

aki mintaképe lehetne a mai kor nagy rendezőinek a maga sokoldalúságával, invenciójával. Itt működött a három *Egressy*: Gábor, aki Bánk bánt és Shakespeare-t fedezte fel a Nemzeti Színház számára, de mint politikus is nagy szerepet játszott a 48-as időkben (emigrációs szerepéről azonban jobb nem beszélnünk), zseniális fivére Béni, akinek nemcsak a „Hunyadi László” és a „Bánk bán” operák szövegét köszönjük, hanem, aki mint zeneszerző is örökre halhatatlanná tette nevét a „Szózat”, a „Klapka-induló” és az „Ereszkedik le a felhő” megzenésítésével s végül Ákos, — Gábor fia — aki a színpedagógia terén volt uttörő. Beszéljünk-e a nagy donjuan *Lendvay Márton*ról és feleségéről, a drága, csak kissé terrorisztikus *Hivatal Anikóról*, akinek számtalan „egyéni akciójáról” a színházi törvényszék aktatárai tudnának érdekes dolgokat mesélni.

Beszéljünk-e a későbbi korok nagy tehetségeiről: Nagy Imréről és feleségéről, a magyar operajátszás feledhetetlen nagy művésznőjéről, *Benza Idáról*? Szóljunk-e *Ujházyról*, akiről nem tudjuk, melankólikus emberábrázolásaiban volt-e nagyobb vagy pedig szardonikus alaphangulatu életművészetében?

Monden szalonélet

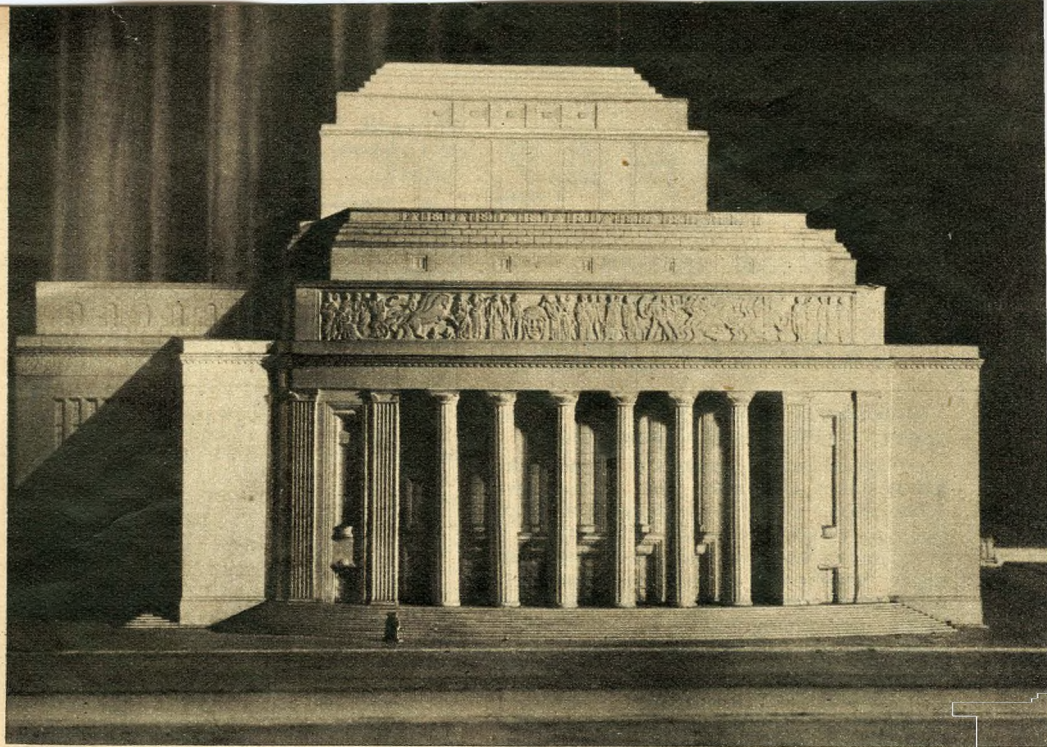
És persze, külön köteteket kellene a Nemzeti Színház nagy művésznőgárdájáról írunk, akiknek a színpadon kívüli legnagyobb érdeme azonban talán az is volt, hogy kiütköző pompás egyéniségük körül kifomálták a világ-várossá sarjadzó Budapest nyugati ütemű társaséletét. *Schodelnének*, *Prielle Kornéliának*, *Hollósy Kornéliának*, *Bulyovszky Lillának*, *Pulszkynek Márkus Emiliának* szalonja nemcsak a magyar, hanem az egész európai szellemi elit találkozóhelye volt, ahol a nagy francia szalonok hangja uralkodott s amelyek mindegyike egy-egy kohója volt az európaizált, modern magyar lelkiségnek. Vagy szóljunk-e külön *Blaha Lujzáról*, aki innen indult el arra a jázoni útjára, amellyel egymagában megteremtett egy az egész világon páratlanul álló színjátszó stílust és színpadi műfajt: a magyar népszínművet?!

Külön irodalomtörténeti (s talán bizonyos fokig embertörténeti) tanulmányt igényelne a Nemzeti Színház magyar íróinak hosszú sora, kezdve a zseniális örült *Bernstein Hugó* Károlyon, a tragikus *Czakó Zsigmond*on és *Obernyik Károly*on, a nagysikerek hordozóiig, *Csiky Gergely*ig, aki a modern szociális problémákat érezte fel elsőül színműveiben, *Szigligeti* Edéig, a színház eddigi legtermékenyebb írójáig, *Jókai Mór*ig, a neoromanticizmus zászlóhordozóijáig, *Váradi Antal*ig és természetesen az újkori forró esték szerzőijéig: *Gárdonyi*ig, *Herczeg* Ferencig.

A magyar szellemtörténet fényes fejezete telnek ki abból a kritikus gardából, amely a Nemzeti Színház alkotásain keresztül érlelődött bele az irodalom parnasz-szusába s akik között ilyen nevekkal találkozunk, aminők *Vörösmarty*, *Bajza*, *Toldy*, *Gregus Ágost*, *Gyulai Pál*, *Péterfi Jenő*, *Salamon Ferenc*, *Vajda János*, *Beöthy Zsolt*, *Kiss József*.

Romantikus világ

Száz esztendő alatt ez a színház (s 1884-ig a vele egy fedél alatt működő opera is) rányomta a maga bélyegét az egész ország és főként a főváros társadalmára. A Nemzeti körül kivirágzott kávéházakban, a *Kammon*ban, a *Pannoniában*, a *Weingruber*ben, bizonyos fokig még a *Zrinyi*ben s később a *Balaton*ban is a színház férfitagjai termeltek ki olyan eredeti pesti életstílust, mint aminőnek kialakításán a színház nagyszínpadai a maguk szalonjában fáradoztak. Itt feledve voltak a színházon belüli felfokozott életlendülettel együttjáró izgalmak, amelyek a külvilág felé is kicsapódtak éspedig igen gyakran —

Az új Nemzeti Színház gipszmodellje.

(Töry és Pogány műépítészek terve.)

főként Szigligeti ideiglenes igazgatósága idején — véres párbajok formájában s amelyeknek egyik utolsója volt a *Keglevich István* gróf és *Hencz Károly* között 1905-ben lezajlott tragikus kimenetelű kardpárbaj.

De úgy, amint ennek mögötte is voltaképpen egy nagy, romantikus szerelem árnyéka vetül fel a mult idők vásznára, úgy természetesen az egész „Nemzeti” légköre is terhes a nagy egyéniségek romantikus szerelmeinek rajongásos levegőjétől. *Schodelné* és *Nyáry Pál* szomorúan izgalmas barátságáról már szóltunk; de ebbe a fejezetbe kíváncsozunk *Jókai* és *Laborfalvi Róza* érdekes idillje, *Prielle Kornéliának* állítólagos, a legendák kódébe vesző nagy, szerelmes összetalálkozása a magyar költészet meteorjával, *Petőfivel*, *Molnár Györgynek* fantasztikus életkettőse a véresen dilettáns *Apraxin* Julia hercegnővel, *Nagy Imrének* tragikus szerelme a színház nagy tragikájával, *Jászai Marinak* életléménye a lángeszű bohém *Fesztyvel*, *Csiky Gergelynek* csöndes melankóliájú, reménytelen szerelme a kis főispánkisasszonnyal, *Lukács Emiliával* és így tovább, sine fine...

Elgondolható az is, hogy ennyi jókedvű bohém ember között száz év alatt a *humornak* minő özönlő forrásai buggyantak fel. A kacagásnak kimerithetetlen aranybányáját tárták fel a dramatisták között természetesen első sorban a külföldről jött, idegenajku „operisták”, akik a magyar operák szövegeit alaposan keréketörték. A derék *Mazzi* pl., mint Hunyadi László, soha másként nem emlegette az édesanyját, *Szilágyi Erzsébetet*, mint „*Összecseszsan asz annjam*” (özvegyasszony az anyám). *Ceresa* pedig így vallott szerelmet *Gara Máriának*:

Mi szépn édesám,
Erempen pumpan,
Bállo vonaccsadi
Asz istn képn mah!

(Mi szép vagy édesem,
Örömben, buban,
Bájló vonásidon
Az Isten képe van).

Ujjászületés felé?

Zitterbarth mester épületét 1875-ben át kellett alakítani, de a megújult épület sem szólott az örökkévalóság-nak, úgyhogy az 1900-as évek elején bizony már alaposan megroggyant. Ekkor határozták el, hogy a „Nemzeti” ideiglenesen áttelepítik a *Népszínház* épületébe, a *Grassalkovics*-telken lévő régi épületet lebontják s helyébe felépítik a *Töry* Emil és *Pogány Móric* közös díjnyertes pályaművét. A régi házat — kissé tulzott sietséggel — le is bontották, az új színházépület azonban egyelőre csak a „jövő zenéje” maradt. Pedig milyen szép lett volna, ha a százéves első magyar színpad már új házában ülhetne volna meg a megnyitás centennáriuma!...

Supka Géza